

ECONOMIE EN ONTWIKKELINGSECONOMIE

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT
VAN HOGLERAAR IN DELEN VAN DE LANDHUISHOUDKUNDE
VAN DE TROPEN EN SUBTROPEN AAN DE
LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN
OP 25 MAART 1970

DOOR

Dr. F. P. JANSEN

H. VEENMAN & ZONEN N.V. - WAGENINGEN

*Mijne Heren Leden van het Bestuur van de Landbouwhogeschool,
Mevrouw en Mijne Heren Hoogleraren,
Dames en Heren Lectoren, Docenten en Medewerkers van
deze Hogeschool,
Dames en Heren Studenten,
en voorts Gij allen die mede aanwezig zijt en van Uw
belangstelling blijk geeft,*

Zeer geachte toehoorders,

De leeropdracht die mij aan deze hogeschool gegeven is heeft betrekking op het volgende onderwerp: 'delen van de landhuishoudkunde van de tropen en de subtropen, te weten de economische aspecten van de landbouwontwikkeling in de tropen en de subtropen, inzonderheid de ontwikkelingsprogrammering'. Uit deze lange omschrijving, die minder het karakter van een aanduiding heeft dan van een beknopt programma, kan worden afgeleid dat het bedoelde wetenschapsgebied zich dient bezig te houden met:

- een onderdeel van de economie dat men zou kunnen aanduiden als landbouweconomie,
- betrokken op de problemen van de ontwikkelingslanden,
- en wel, zoals past aan een hogeschool waarvan de afgestudeerden de titel ingenieur dragen, in operationele zin: het gaat om praktisch toepasbare kennis, om wetenschap die betrekkelijk direct dienstbaar kan zijn aan de economische politiek, aan de planning.

Het lijkt nuttig de principiële vraag naar de zin van een aldus afgebakend vakterrein te stellen. Waarom zou binnen de economische wetenschap een afzonderlijke plaats voor iets als de 'landbouweconomie' worden ingeruimd, en dan nog weer toegespitst op de omstandigheden in ontwikkelingslanden? Wat kan de specificiteit van een dergelijke, sterk gerichte discipline zijn? Het is mijn bedoeling u in deze voordracht enige overwegingen rond deze vragen voor te leggen.

De belangrijkste grond om binnen de algemene economie een aantal deelterreinen af te zonderen voor aparte bestudering is gelegen in de wenselijkheid tot geringere abstractie. De economische wetenschap is in grote lijnen steeds sterk geweest in het deductieve denken. De premissen van vele economische theorieën zijn uiterst simpel en weinig in getal. Vertrekkend vanuit deze eenvoudige vooronderstellingen wordt dan in logische stap na logische stap een geheel systeem van betrek-

kingen opgebouwd, uitmondend in een algemeen model dat het skelet aangeeft van een complexe, al dan niet bestaande, situatie. En zo lang men vertrouwt op de realiteitswaarde van de gekozen premissen kan men uit een dergelijke theorie niet slechts inzicht putten, doch evenzeer voorschriften voor de praktische politiek. Om een voorbeeld te noemen: het model van de vrije concurrentie is gebouwd op enkele veronderstellingen aangaande de ordening van de menselijke behoeften, de inhoud van het begrip 'rationaliteit', een bepaald verloop van de kostencurven bij uitbreiding van de produktie, en een atomistische marktorganisatie. Hieruit kon een samenhangend geheel van vragen aanbodfuncties worden afgeleid, binnen welk stelsel hoeveelheden en prijzen van alle produkten volkomen bepaald bleken. En een enkel aanvullend waardeoordeel kon binnen de 'welfare economics' leiden tot de stelling dat aldus een optimum van menselijk welzijn kon worden bereikt – met alle consequenties voor de overheidspolitiek die uit een dergelijke stelling kunnen volgen. Gedachtensystemen als deze zijn flexibel: door wijziging van één of meer premissen kunnen alternatieve stelsels worden opgebouwd. Wanneer de realiteit te zeer blijkt af te wijken van de uitkomsten van het model kunnen nieuwe elementen worden ingebracht. Maar het belangrijkste kenmerk is dat het aantal uitgangspunten steeds gering blijft.

Dit type van benadering van de werkelijkheid heeft zijn sterke en zijn zwakke kanten. Het is belangrijk, in de economie zoals in de andere wetenschappen, in staat te zijn een ingewikkelde en veelvormige problematiek terug te brengen tot zijn meest essentiële elementen. Het blootleggen van de grote lijnen, de algemene tendenties, de wezenlijke samenhangen, verdiept het inzicht en levert richtlijnen voor het handelen. Maar dan moet aan twee voorwaarden zijn voldaan. De eerste is dat de veelheid van verschijnselen inderdaad herleid kán worden tot slechts enkele principen. Het gaat niet aan om de realiteit te verminken op het Procrustes-bed van een theorie. Nu is het doorgaans wel mogelijk een eenheid in de feiten te ontdekken, maar dan vaak op een zo abstract niveau dat de operationele betekenis van de theorie verloren gaat; vormen van denken die men welhaast als tautologisch kan aanmerken, zijn de economie niet vreemd. Als tweede voorwaarde moet gesteld worden dat niet alleen de gekozen uitgangspunten op zich genomen juist zijn, maar ook dat zij in hun samenhang de kernpunten van de werkelijkheid dekken; het gaat erom de meest relevante elementen te vinden. Van de meeste conjunctuur-theorieën die met name voor de oorlog in bonte verscheidenheid naar voren werden gebracht, bijvoorbeeld, kan gezegd worden dat zij gebouwd waren op elementen van de waarheid. De verklaringen die gegeven werden van het op- en neergaan van de economische bedrijvigheid konden voor het merendeel geldigheid hebben onder bepaalde voorwaarden. Maar het gaat in dergelijke vraagstukken niet uitsluitend om het onderscheid tus-

sen juist en onjuist, althans niet in deze directe vorm; voor een werkelijk inzicht, dat operationeel van nut kan zijn, gaat het veeleer om de kwestie van relevant of irrelevant. De echte kernpunten, de relevante premissen, kunnen slechts gevonden worden op basis van de feiten, hetzij door geduldige en systematische analyse van de werkelijkheid, hetzij door middel van diepe intuïties, die in laatste instantie evenzeer steunen op verwerking van waarnemingen, zij het op meer impliciete manier. Het is de intuïtie, als ik het zo noemen mag, van iemand als Keynes geweest, die het economisch denken én de economische politiek op een nieuw spoor heeft gezet door de introductie van een enkel nieuw gezichtspunt. Het belang daarvan voor ons dagelijks bestaan kan nauwelijks worden overschat. Maar het gevaar van een dergelijke benadering moet evenzeer worden benadrukt. Zijn immers de uitgangspunten verkeerd dan komt men tot pseudo-wetenschap, die in feite onbruikbaar is en die, zo zij wel wordt toegepast op de praktijk, tot onjuiste beslissingen kan leiden. Brede oordelen kunnen van grote betekenis zijn. Maar de mindere goden, en tot die groep behoren de meesten van ons, moeten op dit gebied niet te veel pretenties koesteren. Ongeduld en een simplistische kijk op de werkelijkheid kunnen al snel tot generalisaties leiden die aan de kennis van de feiten vooraf gaan, in plaats van op de feiten te steunen. Bij vele assumpties die men zo gaarne, half-verontschuldigd en half-verdedigend, aanduidt als 'heroïsch', moet men zich afvragen waarin nu eigenlijk de heroïek schuilt. Moed is iets anders dan overmoed. De moed van de gemiddelde wetenschapsman zal men veeleer herkennen aan zijn respect voor de werkelijkheid, aan de bescheiden en geduldige, vaak moeizame, analyse van de feiten. Ik hoop dat het duidelijk is dat ik hiermede geen pleidooi wil voeren tegen vindingrijkheid en fantasie, zonder welke iedere creativiteit zou worden uitgesloten.

De deductieve, abstracte werkwijze van de economie zal voor veel van haar beoefenaren ook een deel van de intellectuele aantrekkingskracht van deze wetenschap bepalen. Maar niet uitsluitend. Wie voornamelijk de abstracte schoonheid zoekt kan zich immers beter wenden tot de wiskunde of de logica, wetenschappen die deze wijze van denken in veel meer pure vorm kennen. Wat de econoom tot econoom maakt is toch mede zijn betrokkenheid op de menselijke werkelijkheid: zijn bedoeling deze te doorgronden en te beïnvloeden. En hier ligt een bron van frustraties. Als de afstand tussen het abstracte en het concrete te groot is, of als de uitkomsten van de theorie in tegenspraak blijken met de werkelijkheid, zal de ware econoom zich onthand voelen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het in het voorgaande geschetste beeld van de werkwijze van de economie te schematisch en te eenzijdig is. Om recht te doen aan de economische wetenschap moet men erkennen dat er door de eeuwen heen ook een belangrijke tegenstroom is geweest, waarin men steeds weer trachtte terug te keren tot de empirie. Deze

empirische oriëntatie heeft in de laatste tientallen jaren wellicht zijn meest sprekende uitdrukking gevonden in de econometrie. In deze benadering, zo zou men kunnen zeggen, komt de inductie toch wel geheel tot haar recht; op grond van statistische waarneming tracht men immers de relaties, in kwantitatieve zin, te ontdekken; de noodzakelijke a priori's worden aldus doorlopend getoetst aan de realiteit. Daarin zijn ongetwijfeld grote winstpunten gelegen. Toch moet men zich ook op dit punt hoeden voor al te snelle conclusies. De econometrie, althans in de vorm waarin zij in onze maatschappij doorgaans beoefend wordt, blijft uitgaan van een beperkt aantal grootheden en een beperkt aantal relaties. Het is mogelijk dat deze algemeenheid in een samenleving als de onze te rechtvaardigen is, omdat zij leidt tot voldoende aanknopingspunten voor een beleid; ik kom op dit punt nog terug. Maar de vraag moet gesteld worden of onder andere omstandigheden, en daarbij doel ik op de situatie in de ontwikkelingslanden, een dergelijke benadering houdbaar is.

En hiermede kom ik tot mijn eigenlijke onderwerp. Uit het voorgaande, dat bedoeld is als een algemene positiebepaling, valt een zekere beduchtheid voor te grote abstractie, te gemakkelijke generalisatie, af te leiden. De vraag is nu of deze terughoudendheid met name geboden is wanneer de economie zich met de problemen van de ontwikkelingslanden gaat bezig houden. Ik meen dat het antwoord bevestigend moet luiden, op gronden die ik thans wil trachten kort uiteen te zetten. Het gaat er daarbij niet om, de vele verschillen tussen de ontwikkelde en de onderontwikkelde landen op te sommen. De aandacht moet beperkt worden tot die punten, die voor ons onderwerp direct van belang zijn. Het probleem kan dan toegespitst worden op de vraag, in welke opzichten de ontwikkelingslanden dusdanig van de ontwikkelde landen verschillen, dat binnen de economie een afzonderlijke plaats voor iets als 'ontwikkelingseconomie' zou moeten worden ingeruimd, en, verder gaand, waarom een empirische werkwijze, met aandacht voor het detail, ten aanzien van de onderontwikkelde economieën nog meer geboden zou zijn dan in de samenlevingen waarin de economische wetenschap is opgegroeid.

Het belangrijkste punt van verschil lijkt dat de maatschappij waarin wij leven zich in een toestand van een zeker evenwicht bevindt. Uiteraard mag men dit niet al te absoluut nemen. Er vinden, ook in onze samenleving, belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen plaats; er is technologische vooruitgang, er zijn verschuivingen in de normen en de gedragspatronen. Men mag echter stellen dat deze verschuivingen meer op evolutie dan op revolutie duiden: het blijven veranderingen in de marge, die zich met een zekere geleidelijkheid voltrekken. Van overwegende betekenis is daarbij het feit dat deze veranderingen van inheemse oorsprong zijn, ontspringen uit onze eigen cultuur en berus-

ten op onze eigen vindingen. Er is dan ook een zekere mate van harmonie tussen, bijvoorbeeld, de eisen van de technologie – het is ónze technologie – en het maatschappelijk gedrag. In het verlengde hiervan ligt de grote flexibiliteit van een moderne industriële samenleving, waarin, om in economische termen te spreken, substitueerbaarheid de overhand heeft op complementariteit. En tenslotte is er de omstandigheid dat aan de belangrijkste doeleinden die in de maatschappij leven tot op zekere hoogte voldaan is. Het is niet mijn bedoeling een idyllisch beeld van onze samenleving te tekenen; maar als tegenstelling tot de situatie in de ontwikkelingslanden meen ik dat deze karakteristieken naar voren mogen worden gehaald.

Voor de beoefening van de economische wetenschap, zowel in haar theoretische vorm als in haar gerichtheid op de politiek, hebben deze omstandigheden belangrijke consequenties. Het toekomstige gedrag van de economische agenten wordt min of meer voorspelbaar op basis van het verleden. Dit gedrag behoeft ook niet geheel in zijn achtergronden doorzien te worden: als de globale relaties tussen enkele van belang zijnde grootheden een zekere wetmatigheid blijken te vertonen, wordt de vraag naar het waarom en het hoe minder interessant. Als men het bovendien min of meer eens is met de uitkomsten van dit gedrag, vermindert ook de neiging tot correctief en stimulerend ingrijpen, hetgeen eens temeer de noodzaak tot meer verfijnd inzicht afzwakt. Deze principiële acceptatie van de werking van het marktmechanisme berust in grote lijnen op twee gronden: in de eerste plaats is het mogelijk gebleken de belangrijkste doeleinden van de maatschappij in te bouwen in een algemeen raamwerk dat voldoende garanties biedt om voor het overige de vrije baan te kunnen laten aan het individuele initiatief; en, vervolgens, het marktmechanisme werkt in een flexibele maatschappij voldoende bevredigend om een zo niet optimale dan toch redelijke allocatie van de beschikbare hulpbronnen te verzekeren. Kort gezegd: er is een zekere overeenstemming tussen prevalerende produktieverhoudingen, bestaande maatschappelijke verhoudingen en heersende ideologie. In zulk een omgeving is het begrijpelijk dat het overheidsingrijpen zich doorgaans kan beperken tot enige globale maatregelen en dat derhalve ook de economische planning tot een algemeen vlak beperkt blijft – gebaseerd op slechts enkele gegevens, gericht op slechts enkele, uiterst algemene vormen van ingrijpen. Ik moet mij wederom haasten te verklaren dat dit beeld gchargeerd is, en, wellicht belangrijker, geen waarde-oordeel inhoudt. De bewoonbaarheid van een land als Nederland – een lelijk woord dat slechts dient als meest nabijgelegen substituut voor het nog lelijker en grammaticaal onjuiste woord 'leefbaarheid' – neemt met de dag af. De ordening van onze maatschappij vertoont scheuren en barsten. En men moet daar, als verdere relativering, aan toevoegen dat de terreinen van directe overheidsbemoediging zich geleidelijk steeds verder heb-

ben uitgebreid; zozeer zelfs dat men zich moet afvragen of niet meer stelselmatige en gedetailleerde analyse gewenst zou zijn, met daarop gebaseerd meer coördinatie in het beleid, dat wil zeggen meer planning, met het doel de rationaliteit van het ingrijpen te verhogen. Maar in ieder geval mag men stellen dat in onze samenleving blijkbaar geen hoge premies of boeten worden gehecht aan wat meer of minder rationaliteit. De vormen van vrijheid die daaruit resulteren zijn als het ware een luxe, een luxe die wij ons kunnen permitteren. Zoals het ook een luxe is dat delen van de economische wetenschap zonder relevantie voor het actuele gebeuren kunnen blijven.

De ruimte voor deze luxe bestaat niet in de ontwikkelingslanden. Dit is overigens niet het enige, en zelfs niet het belangrijkste verschil. Niet alleen is het immers van groter belang voor de ontwikkelingslanden om zuinig met hun schaarse hulpbronnen om te gaan, ook afgezien van de armoede en haar imperatieven worden deze landen gekenmerkt door een aantal omstandigheden die vragen om een ander type van economisch inzicht en van economisch ingrijpen.

Wellicht kan het best gestart worden met de constatering dat in de ontwikkelingslanden het marktmechanisme vaak op zeer onvolkomen wijze werkt. De oorzaken zijn veelsoortig. De beloning van de arbeid stemt vaak, door allerlei institutionele factoren, niet overeen met het reële marginale produkt van de arbeid; er is een tendentie tot overwaardering van de ongeschoolde en onderwaardering van de geschoolde arbeid. Hetzelfde geldt voor de beloning van kapitaal: machtsposities, en de geringe omvang van vele deelmarkten, leiden tot veelvuldige monopolievorming, vaak nog gesteund door overprotectie waarbij ook de mogelijke buitenlandse concurrentie wordt uitgeschakeld; het is dan een illusie te menen dat de winsten in lijn zouden liggen met de reële produktiviteit van het kapitaal. De toegang tot de kapitaalmarkten is bovendien niet voor allen gelijk; voor beperkte groepen gelden vaak kunstmatige lage interest-tarieven, terwijl voor anderen de tarieven buitensporig hoog zijn. Irreële wisselkoersen leiden tot vervorming van de prijsverhoudingen tussen hele groepen van produkten. De gedeeltelijke immobiliteit van de produktiefactoren en de verbrokkeling van het systeem – men kan niet meer spreken van *dé* arbeidsmarkt, *dé* kapitaalmarkt, *dé* vraag, *hét* aanbod, *dé* investeringen, etcetera – leiden ertoe dat het mechanisme van de vrije markt, ingeperkt door enige globale correcties, geen goed instrument vormt voor een juiste allocatie van de schaarse middelen. Men moet deze problematiek bovendien zien in de context van maatschappijen die streven naar een snelle ontwikkeling die grote structuurveranderingen vereist. Veranderingen in de structuur in de eerste plaats in de produktie en op het zuiver technologische vlak. Versnelde ontwikkeling vraagt om de introductie van voor het land vaak geheel nieuwe, onbekende, activiteiten en produk-

tiemethoden, waarbij de laatste noodgedwongen vaak van vreemde herkomst zijn, niet opgebouwd met eigen kennis en ervaring. De bij deze verschuivingen, die veel meer zijn dan marginaal, behorende achtergrond ontbreekt: fysiek, omdat de toelevering van benodigde inputs ontbreekt; institutioneel, omdat de organisatievormen niet aangepast zijn aan deze nieuwe activiteiten; in bredere maatschappelijke zin omdat de geïmporteerde technologie in feite een bepaalde levenshouding, een bepaalde maatschappij-organisatie, een bepaald waardensysteem veronderstelt, die alle niet, of onvolledig, aanwezig zijn. Een keten breekt op zijn zwakste schakel. En als men overweegt hoe zwak zo vele schakels in het economische proces van de ontwikkelingslanden zijn, dan begint men zich met verwondering af te vragen, hoe, door alle obstakels, mislukkingen en frustraties heen, economische ontwikkeling toch nog een realiteit kan zijn. Ook het huidige groei-cijfer van de onderontwikkelde wereld, gemiddeld vijf procent per jaar, hoe teleurstellend laag dit moge zijn in verhouding tot de wenselijkheid, impliceert enorme verschuivingen en aanpassingen in de betrokken maatschappijen. Het vormt dan ook, ondanks alles, een getuigenis van de grote menselijke inspanning en de drijfkracht achter dit ontwikkelingsproces.

De problemen van de ontwikkeling, bezien vanuit de hier gekozen gezichtshoek, kunnen dus worden gekenmerkt door termen als: immobiliteit, gebrek aan flexibiliteit, overheersing van complementariteit, faseverschillen, disharmonie, breuk, revolutie. Alvorens in te gaan op de consequenties hiervan voor het economisch denken en de economische planning, moet nog één ander punt gereleveerd worden, en wel het punt van de doeleinden van de ontwikkelingspolitiek. Het is onzinnig om er, zoals helaas in veel ontwikkelingsplannen gebeurt, van uit te gaan, dat de groei van het nationale inkomen de enige doelstelling van de economische ontwikkeling zou zijn. Ik bedoel hiermede niet mijn eigen waarde-oordelen over het ontwikkelingsproces binnen te brengen, maar slechts een weergave te geven van de realiteit. Welnu, het is duidelijk dat de regeringen van de ontwikkelingslanden naast inkomensgroei zich met andere doeleinden bezighouden: inkomensverdeling tussen bevolkingsgroepen en tussen delen van het land; werkgelegenheid; adequate voorziening in basisbehoeften als voedsel en behuizing; nationale cohesie; politieke en economische onafhankelijkheid van het buitenland; enzovoort. De economie behoort al deze doeleinden in aanmerking te nemen. Er bestaan immers, vanuit het gezichtspunt van deze wetenschap, geen aparte economische, sociale, politieke, culturele, doeleinden: de taak van de economie is het, volgens haar formele definitie, alle doeleinden in verband te brengen met de beschikbare middelen. Al deze doeleinden kunnen in de ontwikkelingspolitiek een zwaar gewicht hebben; veel van deze doeleinden zijn ver van redelijke verwerkelijking. En, wat voor ons onderwerp vooral

van belang is, de realisatie van deze doelstellingen kan doorgaans niet overgelaten worden aan de werking van een ongecontroleerd, of slechts globaal gecontroleerd, marktmechanisme.

Wij zien dus enige uitgangspunten voor een beoordeling van de situatie. Ontwikkeling in de achtergebleven landen is geen vloeiend proces, doch veeleer een aaneenschakeling van sprongsgewijze veranderingen. Het individuele handelen zal vaak uit zichzelf niet adequaat op de nieuwe behoeften en de nieuwe potenties reageren. Het is niet zo, dat slechts één of enkele factoren als schaars moeten worden aangemerkt; er is een menigvuldigheid van bottlenecks en van obstakels, waarvan vele slechts gelden voor onderdelen van de economieproductiesectoren, regio's, projecten, enzovoort. Hetzelfde geldt voor de doeleinden: zij zijn menigvuldig, zwaar wegend, en vaak specifiek voor delen van het totale proces.

Voor de planning betekent dit alles een noodzakelijk vergrote aandacht voor het detail, het concrete gegeven. Het overheidsingrijpen zal meer gedifferentieerd moeten zijn dan in de ontwikkelde landen, rekening moeten houden met meer factoren, aangepast moeten worden aan een veelheid van verschillende situaties. Deze noodzaak tot meer specifiek ingrijpen gaat gepaard met grotere onzekerheid aangaande de uitkomsten van dit ingrijpen. Dit vormt in zekere zin de tragedie van de planning in ontwikkelingslanden: zwakkere regeringen, steunend op een minder competent ambtelijk apparaat, worden geroepen tot meer verfijnd ingrijpen, op terreinen waarover minder kennis voorhanden is, in situaties waarin alles veel minder voorspelbaar is, terwijl de uitkomsten van het ingrijpen veel diepere consequenties hebben. Deze roep om meer en meer verfijnde planning behoeft geen ideologische achtergrond te hebben, zij wordt grotendeels gedicteerd door de feitelijke omstandigheden. Planning is dan tenslotte niet meer dan een grimmige poging om er, hoe dan ook, het beste van te maken; om zoveel mogelijk rationaliteit te brengen in wat men doet; om zaken die men belangrijk acht veilig te stellen in een revolutionair proces dat doorlopend uit de hand dreigt te lopen, met op de achtergrond een notie van de tol aan menselijk geluk die betaald moet worden voor iedere misgreep. De zwart-wit opinies doen geen recht aan dit dilemma: noch het faciele optimisme van degenen die menen dat via de logische, algebraïsche manipulatie van enkele grootheden en relaties een zicht op de te volgen strategie kan worden bereikt, noch de – even faciele – veroordeling van alle planning door de pragmatici die oog hebben voor de leegheid van zovele ontwikkelingsplannen, brengt ons een stap verder. De enige redelijke reactie is om te trachten de planning, dat wil zeggen de rationele ordening, te verbeteren en steeds meer in overeenstemming te brengen met wat de ontwikkeling werkelijk tegenhoudt en met wat aan werkelijke strevingen aanwezig is.

De consequenties voor het onderzoek, de analyse, en de theorievorming, zijn diepgaand. Van de planningstechnieken, de logische verwerking van data, moet de aandacht meer en meer verschoven worden naar de opsporing en de analyse van de feitelijke gegevens. Dit vraagt om eigen fundamentele research van de economen, iets waaraan zij in de westerse landen niet of nauwelijks gewoon zijn. Het gevonden materiaal moet geanalyseerd worden, waarbij vaak hypothesen voor een slechts beperkt terrein van gelding zullen moeten worden opgesteld en getoetst. De economie zal de complexiteit van het ontwikkelingsprobleem moeten erkennen: de condities die van land tot land verschillen, de problemen die specifiek zijn voor onderdelen van een economie. Het zou nuttig zijn indien op basis van het gedetailleerde feitenmateriaal meer algemene regels zouden kunnen worden afgeleid, toepasbaar op vele uiteenlopende situaties. Maar men kan de voortgang van een wetenschap niet forceren. De ontwikkelings-economie is, zo lijkt het, aan de grote generalisaties nog niet toe.

Die aandacht voor het detail leidt automatisch tot meer nadruk op de materie die gepland moet worden, op de realiteiten die achter de gebruikelijke aggregaten van de macro-economie schuil gaan. En het is hier dat de plaats van onder andere de landbouweconomie binnen de ontwikkelingseconomie gezocht moet worden. De poging het economisch denken te verbinden met kennis van de verhoudingen binnen een bepaalde sector van het economische leven, opent het perspectief van realistische theorie, en vooral, realistische planning. Alleen langs dergelijke wegen zal het mogelijk zijn de lege dozen van de theorie te vullen met realiteit: om te optimaliseren op basis van de werkelijke beperkingen en ten behoeve van de werkelijke doeleinden.

De landbouweconomie is in deze gedachtengang slechts één van een aantal gewenste specialisaties binnen de ontwikkelingseconomie, maar ongetwijfeld wel één van de belangrijkste. Om een beeld te geven van de rol van de landbouw in het ontwikkelingsproces zou een afzonderlijke voordracht nodig zijn. Ik wil mij daarom beperken tot het benadrukken van slechts één facet van de landbouwontwikkeling. De landbouw is niet alleen van belang in de totale ontwikkeling omdat deze sector moet voorzien in de meest elementaire fysieke behoeften, namelijk voedsel en kleding, omdat haar aandeel in het nationale produkt van de arme landen groot is, of vanwege haar bijdragen aan de betalingsbalans en de kapitaalvorming. Er is één ander punt, dat in de huidige situatie wellicht alle andere in belang overtreft, en wel dat de landbouwsector in de ontwikkelingslanden, hoe dan ook, geroepen zal zijn in de komende decennia het grootste deel van het acres van bevolking en beroepsbevolking op te vangen, omdat de opnamecapaciteit van de moderne industriële sectoren voorlopig te gering zal blijven om meer dan een beperkte oplossing te bieden. Dit is een taak van gigantische omvang, gezien tegen de achtergrond van de kwantitatieve

verhoudingen en van de vele obstakels die uit de weg geruimd zullen moeten worden. Het blijft echter tevens een zaak van de hoogste urgentie indien men overweegt dat het hier gaat om het lot van het grootste deel – en tevens vaak het armste en minst ontwikkelde deel – van de komende één tot twee generaties van tweederde deel van de wereldbevolking. Wil men aan het algemene begrip 'economische ontwikkeling' enige menselijke inhoud geven, dan zal aan de oplossing van juist deze problemen een uitzonderlijk gewicht moeten worden gehecht.

Mijne Heren Leden van het Bestuur,

Uw aandeel in een benoeming, die in zekere zin een vertrouwensvotum inhoudt, is groot. Ik moge u voor het gebleken vertrouwen danken. Mijn oratie heeft wellicht het karakter van een oratio pro domo gekregen: een verdediging van het eigen vakterrein. Ik hoop dat u hetgeen ik gezegd heb ook in wat vriendelijker termen wilt duiden: als een belijdenis van de ernst waarmede ik dit vakgebied zie, en van mijn overtuiging dat wij op dit terrein nog slechts aan het begin staan van begrips- en oordeelsvorming. Ik wil daar gaarne, tegenover u, aan toevoegen dat ik wil trachten mijn persoonlijke inzet in overeenstemming te brengen met de betekenis die ik aan het mij toegewezen terrein hecht.

Dames en Heren Docenten en Medewerkers,

In de korte tijd dat ik in uw midden heb verkeer, heb ik met een aantal uwer eerste contacten kunnen leggen. Ik ben daarbij vooral getroffen door een sfeer van welwillendheid, collegialiteit, en geestelijke openheid. Met piëteit wil ik hierbij afzonderlijke melding maken van mijn contacten met de hoogleraar Joosten, wiens overlijden zo vers in het geheugen ligt. Zijn houding tegenover mij was gekenmerkt door een combinatie van, enerzijds, een volledige bereidheid tot bijstand in raad en daad, en, anderzijds, een waardige terughoudendheid tegenover iemand die per saldo de eigen verantwoordelijkheid moest dragen. De kernachtigheid van een dergelijke levensstijl zal ik mij gaarne tot voorbeeld houden. Ik hoop er, in uw midden, enigszins naar te kunnen leven.

Hooggeachte Dalmulder,

Ik stel het op prijs hier enige woorden tot u te richten. Ik beschouw u als een leermeester. Niet zozeer omdat ik, als eerste aan de Tilburgse Hogeschool, met econometrie als hoofdvak ben afgestudeerd, maar op diepere gronden: omdat u mijn leven mede beïnvloed hebt door uw belangstelling, uw hulp en uw stimulerende raadgevingen. Ik hoop nog lange tijd contacten met u te mogen onderhouden, die, van mijn kant, steeds doortrokken zullen zijn van een gevoel van dankbaarheid

Hooggeachte Janssen en Medewerkers van het Instituut voor Ontwikkelingsvraagstukken,

Mijn Tilburgse jaren zijn voor mij goede jaren geweest, niet in het laatst door de atmosfeer waarin ik mijn werk mocht verrichten, een atmosfeer waarin wetenschappelijke objectiviteit en integriteit samengingen met waarachtig menselijke verhoudingen. Ik heb aan die vijf jaren enige werkelijke vriendschappen overgehouden; en dat is een van de beste dingen die men van welke levensperiode dan ook zou kunnen vermelden.

Dames en Heren Studenten,

Indien in ernst gestreefd wordt naar een integratie van werkelijke kennis van de landbouw, werkelijke kennis van de ontwikkelingsproblemen, en werkelijke kennis van de economie, dan zal de taak van diegenen onder u, die hiervoor kiezen, niet licht zijn.

De combinatie van maatschappijwetenschappen en technische vakken stelt niet geringe eisen aan de mentale flexibiliteit. Bovendien is het terrein waarop wij staan onafzienbaar groot, en nauwelijks in kaart gebracht. Ik ben echter hoopvol gestemd ten aanzien van de mogelijkheden om samen met u aan deze problemen te werken, in het bijzonder door de grote belangstelling, die ik in de afgelopen maanden bij u heb mogen constateren voor dit vakterrein.

Ik hoop dat wij op deze basis, de basis van een gezamenlijke vakgerichte belangstelling, onze relaties verder kunnen uitbouwen, opdat wij, binnen al onze beperkingen, een bescheiden bijdrage zullen kunnen leveren aan de oplossing van de klemmende vraagstukken, die ik vandaag heb trachten aan te duiden.

Ik heb gezegd.